

IQLIM OMILLARINING MIGRATSIYA JARAYONLARIGA TA’SIRINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Baxtiyor Ulugʻbek oʻgʻli Ismoilov

Tayanch doktorant

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E:mail: inglizxitoy@gmail.com

Annotatsiya. Atrof-muhit va iqlim sharoitlarining aholining migratsiya harakatlariga ta’siri va uning natijasida yuzaga keluvchi muammolar demografik tadqiqotlar uchun mutlaqo yangi soha sifatida qabul qilish mumkin, chunki olimlar bu mavzuga e’tiborlarini nisbatan yaqinda, insoniyat iqlim hodisalarining salbiy oqibatlariga duch kela boshlagandagina jalb qila boshladilar. Iqlim va ekologik omillar ta’sirida yuzaga kelgan migratsiyani oʻrganishga nazariy va uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish hali ham davom etmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi iqlim bilan bogʻliq migratsiyaning empirik tadqiqotlarida migratsiya nazariyasi qanday qoʻllanilishini oʻrganish va paydo boʻlgan iqlim harakatchanligi sohasida nazariya bilan shugʻullanish uchun takliflar berishdir.

Kalit soʻzlar. Iqlim migratsiyasi, iqlim qochqinlari, migratsiya, Global isish, Xalqaro migratsiya tashkiloti(XMT), ekologik migratsiya, aholi migratsiyasi.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE INFLUENCE OF CLIMATE FACTORS ON MIGRATION PROCESSES

Bakhtiyor Ismailov

PhD student, TSUOS,

Department of “Foreign economic activity and tourism”

Tashkent State University of Oriental Studies

E:mail: inglizxitoy@gmail.com

Annotation. The influence of environmental and climatic conditions on the migratory movements of the population and the resulting problems can be considered a completely new field for demographic research since scientists began to pay attention to this topic relatively recently when humanity began to face the negative consequences of climate events. The development of theoretical and methodological approaches to the study of migration caused by climate and environmental factors is still ongoing. The purpose of this paper is to explore how migration theory is applied to empirical

studies of climate-related migration and to offer suggestions for engaging with theory in the emerging field of climate mobility.

Keywords. *Climate migration, climate refugees, migration, Global warming, International Migration Organization (ILO), environmental migration, population migration.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЛИЯНИЯ КЛИМАТИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Бахтиёр Исмоилов

PhD докторант,

Кафедра “Внешекономическая деятельность и туризм”
Ташкентский государственный университет востоковедения

E:mail: inglizxitoy@gmail.com

Аннотация. *Влияние экологических и климатических условий на миграционные перемещения населения и связанные с этим проблемы можно рассматривать как совершенно новую область демографических исследований, поскольку этой теме ученые начали уделять внимание относительно недавно, когда человечество начало сталкиваться с негативными последствиями климатических событий. Разработка теоретико-методологических подходов к изучению миграции, вызванной климатическими и экологическими факторами, продолжается до сих пор. Цель данной статьи — изучить, как теория миграции применяется к эмпирическим исследованиям миграции, связанной с климатом, и предложить предложения по использованию теории в новой области климатической мобильности.*

Ключевые слова. *Климатическая миграция, климатические беженцы, миграция, глобальное потепление, Международная организация по миграции (МОТ), экологическая миграция, миграция населения.*

Kirish.

Odamlar ko‘p sabablar: iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy omillarga ko‘ra o‘zlarining istiqomat qilayotgan makonlarini tashlab ketishga majbur bo‘lishgan va bu davom etmoqda. Hozirgi kunda esa iqlim o‘zgarishi sabab o‘z uylarini tashlab chiqib ketayotgan odamlar soni ortmoqda va bu tendensiya kelajakda yana ko‘payishi prognoz qilinmoqda. Iqlim o‘zgarishi ichki migratsiyani harakatga keltiruvchi qudratli kuch bo‘lib, u aholinig daromad mabalariga chambarchas bog‘liq va uning ta’siri eng ko‘p seziladigan hududlarda aholining hayot sifatiga keskin ta’sir ko‘rsatadi. Xalqaro Migratsiya Tashkilotining (XMT) Global migratsiya ma'lumotlarini tahlil qilish markazining so‘nggi byulletenlariga ko‘ra, "Migratsiya, atrof-muhit va iqlim

oʻzgarishi" mavzusidagi birinchi empirik va nazariy tadqiqotlar 1980-yildagina paydo boʻlgan[1]. Ammo, u yoki bu tarzda atrof-muhit va iqlimning aholi migratsiyasiga taʼsirini koʻrsatadigan ilmiy nashrlar ancha oldin, yaʼni 19-asr oxirida paydo boʻlgan deyish maqsadga muvofiq boʻlar edi.

Tahlillar va natijalar.

Migratsiya jarayonlarini zamonaviy talqin qilishga asos solgan ingliz geogrifi Ernst Ravenshteyn ham migratsiya va aholining taqsimlanishi uchun iqlim va tabiiy sharoitlarning muhimligini keltirib oʻtgan. E.Ravenshteyn bir tomonlama geografik determinizmdan voz kechib, oʻzining mashhur “Migratsiya qonunlari” (1889) asarida migratsiya oqimlari intensivligi oshishining asosiy sabablari sifatida sanoat, savdo va transportning rivojlanishi kabi omillarni koʻrsatgan boʻlsa-da, lekin u tabiiy va iqlim sharoitining, ayniqsa, Amerika va Afrikaning Yevropa mustamlakasi uchun qanday rol oʻynaganini ham taʼkidlagan: “Unga koʻra, U Shimoliy Afrikada istiqomat qilganlar orasida italiyaliklar, shuningdek, ispanlar, janubiy fransuzlar va yunonlarning ulushi qanchalik katta ekanligini taʼkidlagan. Ular oʻz vatanlarini oʻzlari yashagan joylarni yangi mamlakatga almashtirib, iqlim sharoitida keskin oʻzgarishlarga duch kelmadilar, ular oʻsha erda gullab-yashnaydilar va farqli ravishda, Jazoirga uzoq yoʻlni bosib oʻtgan Alzatiya va Germaniyadan kelgan migrantlar bilan boʻlgani kabi, bevaqt oʻlmadilar deb eʼtirof etgan.

Shu oʻrinda, E.Ravenshteyn migratsiyaning asosiy sabablaridan biri sifatida “noqulay iqlim”, “adolatsiz yoki zolim qonunlar”, “yuqori soliqlar”, “noqulay ijtimoiy sharoitlar”, va “odamning moliyaviy ahvolini yaxshilashga intilish” kabilar bilan birga “noqulay iqlim” omilini ham keltirib oʻtgan[2].

Taʼkidlash joizki, iqlim zonalarini xilma-xil boʻlgan Rossiyada olimlar va davlat amaldorlari demografik jarayonlarning rivojlanishida tabiiy-iqlim sharoitlarining rolini yevropalik hamkasblariga qaraganda ancha oldinroq tushunib, hisobga olishni boshladilar. Bu borada, M.V.Lomonosov 1761-yilda oʻzining “Rus xalqining koʻpayishi va saqlanib qolishi toʻgʻrisida”gi risolasida geografik joylashuv va iqlim xususiyatlari demografik vaziyatga sezilarli taʼsir koʻrsatishini taʼkidlagan[3].

Iqlim va atrof-muhit oʻzgarishlari va demografik jarayonlar oʻrtasidagi bogʻliqlikni toʻgʻridan-toʻgʻri oʻrganadigan ilk ishlardan yana biri bu Lester Braun va Jahon Kuzatuv Institutining 1976-yildagi hisoboti boʻlib, unda neo-Maltuscha nuqtai nazardan ekologik vaziyatning yomonlashuvida, insonning iqtisodiy faoliyatining kuchayishi, aholining oʻsishi va rivojlanishining roli tahlil qilinadi. Shunisi eʼtiborga loyiqki, ushbu tadqiqotda "ekologik migrantlar" atamasi birinchi boʻlib eng qashshoq mamlakatlarning chorva mollarining haddan tashqari tartibsiz boqish natijasida choʻllanish natijasida yuzaga kelgan qurgʻoqchil mintaqalaridagi (Mali, Niger, Nepal, Efiopiya va boshqalar) koʻchuvchi aholiga nisbatan qoʻllanilgan[4].

1985-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha dasturidagi (UNEP) Essam El-Hinaviy tomonidan "Ekologik qochqinlar" asarini nashr etdi, unda u atrof-muhitning sezilarli darajada yomonlashishi tufayli yashash joyini vaqtincha yoki doimiy ravishda tark etishga majbur bo'lgan odamlarga maqom berish taklif qilindi[5]. 1988-yilda Jahon Kuzatuv Institutining yana bir hisobotida atrof-muhit degradatsiyasi natijasida kelib chiqqan aholi harakatlarini tasvirlash uchun "ekologik qochqinlar" atamasi ham qo'llanildi[6].

Iqlim va ekologik omillar ta'sirida yuzaga kelgan migratsiyani o'rganishga nazariy va uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish hali ham davom etmoqda va ushbu masala bo'yicha nisbatan katta hajmdagi ilmiy-tadqiqot va nashriyot faoliyatiga qaramay, hatto "iqlim migratsiyasi" atamasini talqin qilish va qo'llash bo'yicha olimlar o'rtasida keng konsensus hali ishlab chiqilmagan. XMT mehnat dunyosi va iqlim o'zgarishi o'rtasidagi munosabatni tushunish uchun kamida uchta asosiy jihatni hisobga olish lozimligini ta'kidlaydi[7]:

– To'g'ridan-to'g'ri va bilvosita ish o'rinlari ekotizimlar taqdim etadigan xizmatlarga bog'liq (masalan, qishloq, baliqchilik, o'rmon xo'jaligi va turizm). Iqlim o'zgarishi ushbu muhim xizmatlarning ko'pchiligini (masalan, chuchuk suv bilan ta'minlash, biologik xilma-xillik, bo'rondan himoya qilish, zaxiralarni yangilash) taqdim etilishiga tahdid soladi va ularga tayanadigan iqtisodiy faoliyat va ish joylariga salbiy ta'sir qiladi. Ushbu salbiy ta'sirlar orasida mehnat unumdorligining pasayishi ham kuzatiladi.

– Ishlar va yaxshi mehnat sharoitlari ekologik xavf-xatarlarning yo'qligiga (bo'ronlar va havoning ifloslanishi kabi) va atrof-muhit barqarorligini ta'minlashga (masalan, haroratning ma'lum bir diapazonda qolishi va yog'ingarchilikning taxminiy shakllari) bog'liq. Iqlim o'zgarishi harorat va yomg'ir rejimiga ta'sir qilar ekan, butun hududlarni samarasiz qilib qo'yishi va ish joylarini ish uchun juda issiq qilib qo'yishi mumkin, bu esa iqlim sabab migratsiyaga, xavfli va norasmiy mehnatning ko'payishiga va ishsizlikning oshishiga olib keladi.

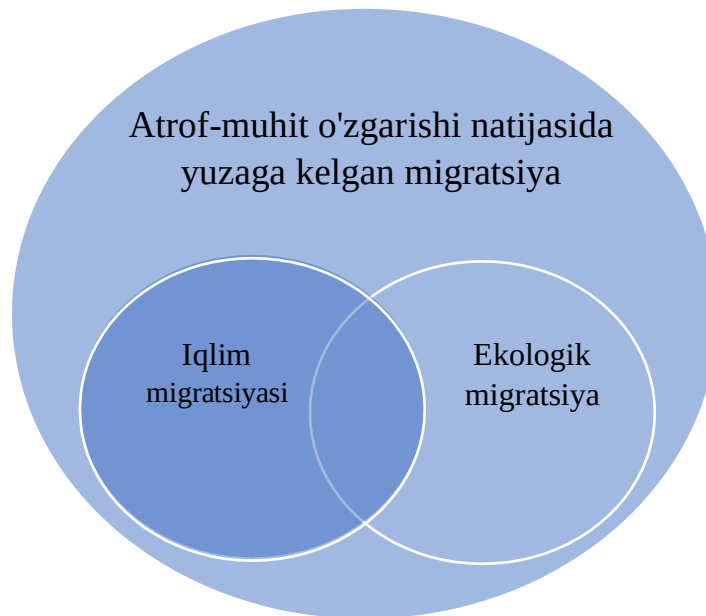
– Atrof-muhitning buzilishi bilan bog'liq xavflar ko'proq "zaif" ishchilarga, xususan, ayollar, mehnat migrantlari, qashshoq odamlar, mahalliy va qabila xalqlari, nogironlar va mamlakat yoki mintaqaga qarab boshqa noqulay guruhlarga ta'sir qiladi, bu esa tengsizlikni keltirib chiqaradi va davom ettiradi.

"Ekologik migratsiya" keng qamrovli tushunchadir. Hozirgi vaqtda u ko'pincha atrof-muhit o'zgarishi natijasida kelib chiqadigan migratsiyaga murojaat qilish uchun ishlatiladi. O'zbek tilidagi nutqda uni qo'llashning qiyinligi, asosan, ixchamroq tarjima qilish imkoniyatining yo'qligidadir. Shu bilan bir qatorda "iqlim va atrof-muhit migratsiyasi"ning umumlashtirilgan kontseptsiyasi taklif qilinishi mumkin.

Shunday qilib, yuqorida aytib oʻtilgan tushunchalar yomonlashib borayotgan ekologik vaziyat va iqlim oʻzgarishining chuqur oʻzaro bogʻliqligi tufayli yaqin, lekin har doim ham bir xil emas (1-rasmga qarang).

“Iqlim migratsiyasi” atamasining oʻzi rasmiy atama sifatida keltirilmagan. U hech qanday xalqaro shartnomalarda mustahkamlanmagan, amaliy taʼrif boʻlib qolmoqda, ammo u ilmiy adabiyotlarda ham, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) agentliklari va boshqa xalqaro tashkilotlar hujjatlarida ham qoʻllanilib kelinmoqda[8].

Ingliz tilidagi adabiyotlarda “ekologik migratsiya” (ekologik oʻzgarishlar natijasida yuzaga kelgan migratsiya), “iqlim migratsiyasi”, “ekologik migratsiya” tushunchalari va ularning oʻzgarishi koʻpincha sinonim sifatida ishlatiladi. Bundan tashqari, koʻpincha ushbu turdagi migratsiya bilan shugʻullanadigan odamlarga nisbatan “migrantlar” (migrantlar), “qochoqlar” (qochoqlar) va “koʻchirilganlar” tushunchalari qoʻllanilib kelinadi.

1-rasm. Atrof-muhit oʻzgarishi natijasida yuzaga keladigan migratsiya taksonomiyasi

Manba: muallif tomonidan tuzilgan

“Iqlim migratsiyasi” aniq tushuncha boʻlib, odatda global iqlim oʻzgarishi bilan bogʻliq tabiiy ofatlar, masalan, toshqinlar, boʻronlar, qurgʻoqchiliklar, ekstremal haroratlar va boshqalar natijasida kelib chiqqan aholi harakatlarini anglatadi.

Boshqa tomondan, “ekologiya” soʻzining semantik xususiyatlaridan kelib chiqib, “ekologik migratsiya” deb tarjima qilingan “ekologik migratsiya” tushunchasi iqlim oʻzgarishi bilan bevosita bogʻliq boʻlmagan omillar, masalan, suv taʼsirida koʻchirishni anglatishi mumkin va u havoning ifloslanishi, qishloq xoʻjaligi erlari sifatining

yomonlashishi, oʻsimliklar va hayvonlarning yoʻq boʻlib ketishi yoki texnogen ofatlar kabi omillar natijasida koʻchishni ifodalashi mumkin.

XMT oʻzining "Migratsiya lug'ati" (2019) da ushbu tushunchalarning quyidagi talqinlarini taklif qiladi[9]:

“Atrof-muhit oʻzgarishlari natijasida yuzaga kelgan migratsiya (ekologik migratsiya) – asosan atrof-muhitning toʻsatdan yoki bosqichma-bosqich oʻzgarishi, ularning hayotiga yoki aholi turmush sharoitiga salbiy toʻsir koʻrsatib, oʻz joylarini tark etishga majbur boʻlgan shaxslar yoki shaxslar guruhining harakatlanishidir. Doimiy yashash joyiga ega boʻlgan yoki shunday qilishga qaror qilgan boʻlsa, bu vaqtinchalik yoki doimiy, oʻz mamlakati ichida yoki doimiy yashash joyidan tashqarida kabi tasniflanishi mumkin

“Iqlim migratsiyasi (iqlim migratsiyasi) – asosan iqlim oʻzgarishi natijasida atrof-muhitning keskin yoki bosqichma-bosqich oʻzgarishi sababli doimiy yashash joyini tark etishga majbur boʻlgan yoki vaqtincha yoki doimiy ravishda shunday qilishga qaror qilgan shaxslar yoki shaxslar guruhining harakatidir. Bu ham oʻz navbatida mamlakat chegaralari ichida yoki tashqarisida kabi shakllarga ega boʻlishi mumkin.

Iqlim migratsiyasi - bu atrof-muhit oʻzgarishlari natijasida yuzaga keladigan migratsiyaning kichik toʻplami boʻlib, bu kontsepsiya iqlim oʻzgarishi natijasida atrof-muhit oʻzgarishiga olib keladigan migratsiyaning maxsus turini belgilaydi. "Ekologik migratsiya" atamasi XMT lug'atida mavjud emas, u xalqaro tashkilotlarning boshqa nashrlarida ham foydalanilmaydi.

Shunday qilib, biz turli olimlarning “iqlim migratsiyasi” yoki “ekologik migratsiya” tushunchalarini turlicha, baʼzan sezilarli darajada farqli talqinlarini taklif qilishini koʻramiz (1-jadvalga qarang). Shu bilan birga, bir qator olimlar migratsiya har doim koʻp sabablarga bogʻliqligini taʼkidlashga urinib, odatda bunday atamalardan oʻzlarini uzoq tutib, atrof-muhit omillarining aholi migratsiyasiga taʼsiri haqida fikr yuritadilar.

1-jadval

Iqlim va atrof-muhit oʻzgarishlari natijasida yuzaga kelgan migratsiya uchun turli tadqiqotchilar tomonidan taklif qilingan baʼzi tushunchalar va talqinlar

Ish, muallif	Kontsepsiya	Izoh
El-Hinnaviy E. “Ekologik Qochqinlar” (1985)[10]	Ekologik migrant	Atrof-muhitning sezilarli buzilishlari tufayli doimiy yashash joyini vaqtincha yoki doimiy ravishda tark etishga majbur boʻlgan shaxslar

		ularning mavjudligini xavf ostiga qo'yadigan yoki hayot sifatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadigan (tabiiy yoki odamlar tomonidan yuzaga kelgan).
Jeykobson J. “Ekologik qochqinlar: yashashga yaroqlilik mezonlari” (1988)[11]	Ekologik migrant	Atrof-muhit buzilishidan qochgan odamlar.
Myers N. “Ekologik qochqinlar: 21-asrning o'sib borayotgan hodisasi” (2002)[12]	Ekologik migrant	Qurg'oqchilik, tuproq eroziyasi, cho'llanish, o'rmonlarning kesilishi va boshqa ekologik muammolar va ular bilan bog'liq muammolar tufayli o'z vatanida tirikchilikni ta'minlay olmaydigan odamlar.
Suhrke A. “Atrof-muhitning buzilishi va aholi oqimi” (1994)[13]	Ekologik migrant	Atrof-muhit sharoitlarining yomonlashuvi tufayli qisman migratsiya qilgan odamlar.
Wood W. B. “Ekomigratsiya: atrof-muhit o'zgarishi migratsiya o'rtasidagi bog'liqlik” (2001)[14]	Ekomigratsiya (ekomigrantlar)	Ekologik va iqtisodiy sabablarga ko'ra ko'chib kelgan odamlar.
Foresight. “Migratsiya va global ekologik o'zgarishlar kelajakdagi muammolar va imkoniyatlar” (2011)[15]	Ekologik o'zgarishlar ta'sirida migratsiya (atrof-muhit o'zgarishi ta'sirida migratsiya)	Atrof-muhit o'zgarishi migratsiya omillariga ta'sir qiladi va shuning uchun migratsiya qarori uchun omil bo'ladi.

Migratsiya va global ekologik oʻzgarishlar kelajakdagi muammolar va imkoniyatlar (2011) 138	Tuzoqqa tushgan aholi	Migratsiya qilmaydigan, lekin xavf ostida boʻlgan hududlarda joylashgan aholi atrof-muhit taʼsiriga va qashshoqlikka eng zaif boʻlgan "tuzoqqa" tushib qolish xavfi ostida.
Xalqaro Migratsiya Tashkilotiga (XMT)koʻra	Iqlim migrantlari	bu-iqlim oʻzgarishi va global isish oqibatlari tufayli oʻz uylarini va jamoalarini tark etishga majbur boʻlgan odamlar.

Bir tomondan, migrantlarning aksariyati iqlim oʻzgarishi va tabiiy va iqlim omillarining iqtisodiy faoliyatga taʼsir qilish mexanizmlari haqida yaxshi maʼlumotga ega emas, ular moliyaviy ahvolini yaxshilash maqsadida migratsiyaga qaror qilganlarida hududlarni iqtisodiy va infratuzilmaviy rivojlantirish va boshqa tomondan, ularning turmush darajasining pasayishiga qanday aniq sabablar sabab boʻlganligi odamlar uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega boʻlmay qoladi.

Xulosa.

Iqlim bilan bogʻliq hodisalar tufayli koʻchirilgan odamlarning haqiqiy umumiy soni hali ham aniq emas, chunki iqlim oʻzgarishining majburiy migratsiyaga taʼsiri darajasi toʻgʻrisida aniq kelishuvlar mavjud emas. Ammo, favqulotda yuzaga kelgan yoki tabiiy shakllangan iqlimiy noqulay iqlimlarga qaramasdan oʻzining tugʻilib oʻsgan joyiga nisbatan fidoyi aholining koʻchishni istamasligi va bu hukumat tomonidan majburiy ravishda amalga oshirilishi kabi holatlar kuzatiladi. Fikrimizcha, bunday holatlarga “ekologik migratsiyaning majburiy shakli” deb qarash maqsadga muvofiq boʻladi.

Baʼzi olimlar ushbu tashvishli vaziyatlarda odamlarga murojaat qilish uchun yangi terminologiyani yaratdilar. Ular dastlab "iqlim migrantlari" yoki "ekologik qochqinlar" deb atalgan. Bu atama yillar davomida ommalashgan boʻlsa ham, koʻpchilik olimlar va xalqaro institutlar bu atamani koʻchirilgan odamlarga nisbatan mos deb hisoblamaydilar.

Bugungi kunda qoʻllanilayotgan nazariy va uslubiy yondashuvlardagi aniq farqdan tashqari, tabiiy-iqlim omillari taʼsirida yuzaga kelgan migratsiyaning tartibga solishning mohiyati, oqibatlari va tegishli mexanizmlarini tushunishdagi bunday farq jarayonning oʻzi bilan izohlanadi.

Shu nuqtai nazardan, biz iqlim va ekologik omillarning aholi migratsiyasiga taʼsirini tadqiq etayotganimizda "iqlim migratsiyasi" tushunchasini ishlatishimiz va ishchi soʻz sifatida qabul qilishimiz mumkin.

Shunday ekan, "iqlim migratsiyasi" ga aholining tabiiy iqlim sharoitlari ta'siri, shu jumladan ularning to'satdan yoki asta-sekin yomonlashishi, iqlim o'zgarishi, hattoki normal iqlim rejimi ham sabab bo'lishi mumkinligi anglashiladi. Bunday harakat majburiy yoki ixtiyoriy ravishda davlat chegaralari ichida yoki undan tashqarida va istalgan vaqt davomida amalga oshirilishi mumkin.

Shunday qilib, iqlim migratsiyasi borasida quyidagi xulosalarni keltiramiz:

Ma'lum bir hududga xos noqulay tabiiy-iqlim sharoitlarining vujudga kelishi, shuningdek iqlim o'zgarishi natijasida tabiiy iqlim sharoitining yomonlashishi kabi omillar tufayli migratsiya jarayoni sodir bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, to'satdan yoki sekin o'sib boruvchi xavfli tabiat hodisalari (ekologik sharoitlarning yomonlashishi) sababli ham migratsiyani keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari bu kabi, tabiiy-iqlim omillari ta'sirida bevosita yuzaga kelgan migratsiyalar majburiy va ixtiyoriy shakllarda sodir bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Data-Gram by IOM's Global Migration Data Analysis Centre. May - June 2018 // Mailchimp. Marketing automation platform. URL: <https://mailchi.mp/dfa01f2e74d8/gmdac-newsletter-may-june-1260945?e=ff57eab50e> (accessed on 12.07.2021).
- [2]. Ravenstein E. G. The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society. 1889. Vol. 52. No. 2. Pp.241–305.
- [3]. Ломоносов М. В. О размножении и сохранении русского народа. 1761. // Демоскоп Weekly. Электронный демографический журнал. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2011/0491/history01.php> (дата обращения: 20.07.2021).
- [4]. Brown L., Mcgrath P., Stokes B. Twenty-Two Dimensions of the Population Problem. Worldwatch Paper 5. Washington: Worldwatch Institute, 1976. 86 p.
- [5]. El-Hinnawi E. Environmental Refugees. Nairobi: United Nations Environmental Program, 1985. 41 p. ISBN: 92-807-1103-2.
- [6]. Jacobson J. Environmental Refugees: A Yardstick for Habitability. Worldwatch Paper, 86. Washington: Worldwatch Institute, 1988. 46 p. ISBN: 0916468879.
- [7]. The employment impact of climate change adaptation. Input Document for the G20 Climate Sustainability Working Group International Labour Office – Geneva, ILO, 2018, ISBN 978-92-2-031115-8 (web pdf), P.-14.
- [8]. IOM and Migration, Environment and Climate Change // Environmental Migration Portal / International Organization for Migration. URL:

<https://environmentalmigration.iom.int/iom-and-migration-environment-and-climate-change-mecc> (accessed on 12.08.2021).

[9]. Glossary on Migration. International Migration Law. No. 34. Geneva: International Organization for Migration, 2019. 247 p. ISSN: 1813-2278

[10]. El-Hinnawi E. Environmental Refugees. Nairobi: United Nations Environmental Program, 1985. 41 p. ISBN: 92-807-1103-2.

[11]. Jacobson J. Environmental Refugees: A Yardstick for Habitability. Worldwatch Paper, 86. Washington: Worldwatch Institute, 1988. 46 p. ISBN: 0916468879.

[12]. Myers N. Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century. Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences. 2002. Vol. 357 (1420). Pp. 609–613. DOI: 10.1098/rstb.2001.0953.

[13]. Suhrke A. Environmental Degradation and Population Flows. Journal of International Affairs. 1994. Vol. 47. No. 2. Pp. 473–496.

[14]. Wood W. B. Ecomigration: Linkages between Environmental Change and Migration. In: Global Migrants, Global Refugees / Zolberg A. R., Benda P. M. (eds.) New York and Oxford: Berghahn. 2001. Pp. 42–61. ISBN: 978-1-57181-169-1.

[15]. Foresight. Migration and Global Environmental Change – Future Challenges and Opportunities. London: Government Office for Science, 2011. 234 p.